

ԱՅՏԻՔ ՈՐ ԱՆՅՈՒՆ ԸՆԴԻ ՀԻՆԱԽՈՒՐՑ ՄԱԳԱՂԱՎ

ԹԵԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՐԱՆ ԱՆՑՈՎԱԾԱՆ ՀԱՐՑ

Երանօթ է բանասիրացն ազգին մագաղա-
թեայ Հինաւուրց, և ըստ ոմանց հնագոյն,
Հայերէն Չեռագիր Աւետարանն որ ի վանս
անդ Անտոնեան Միաբանութեան յՕրթա-
գիւղ կոստանդնուպօլսոյ, և ըստ որում զար-
գիս մասնաւոր առարկայ իմն Հանդիսանայ
այն Հեռաքրքրութեան բանասիրաց և հեռ-
գիտաց, յակս ենթադրեալ Հնութեանն 1285
ամաց¹, ուստի աւելորդ իմն չհամարիմ առ
աստանօր Հակիրճ ծանօթութիւնս ինչ զայն-
մանէ, որ սակօ մեծի Հնութեան զբաւեալ
էր երբեմն և զմասնաւոր ուշադրութիւն տն-
ւած քերթողին և բազմաթիւն բանասիրին
ազգիս՝ Մեարտիայ թաղիադեանիս:

Աւետարանն այն էր մի ի բազմաթիւ հա-
զուագիւծ գրչագիր մտանիցն զորս բաբե-
պաշտօն ժողովուրդը Հնոյն-Ջուղայի ասին
քնդ ինքեանս յՊապահան՝ որպէս թերափս
պատուականս, յաւուրս մեծի տարագրու-
թեանն առ Եւս Աբգաս արքայի յամին 1605:

Մնաց այն թանկագին նշխար հնութեան
ի Սուրբ Ամենափրկիչ յեկեղեցոյ՝ որ ի Թաղն
Երեւան՝ անդ ի Նոր-Ղուղա ցամա 1832,
զոհ գնաց այն սեղանակազտութեան, զի
պարեն Ամիրխան Յովհաննէս Ամիրխան, որ
մեծաշարուստ և ազդեցիկ ոմն էր ի Նորա
Ջուղա, համոզէ և Հաւանեցուցանէ զՏէր
Մատթէոս քահանայն նոյն եկեղեցոյ՝ առաջ
ինքեան՝ զայն Աւետարան մեծագնի, խոտ-

տանալով միամիտ քահանային գրել եղբորն
Խորյ Աղաջ Յովսեփայն² որ էր միլիտանտէր
որ անդ ի Մանրանդ (ի Զափա կղզւոյ նե-
զըրանդեան-Հնդկաց) առաքել երկերիւր (200)
սուգիս վասն յուսանոյն Սուրբ Ամենափրկիչ
կողոպտեալ եկեղեցւոյն և վստահացեալ ի
բանս և յանուտ կարծեցեալ խոտուռն Պա-
րոն Ամիրխանի, քահանայն բարձեալ զայն
զանձ մեծագին յեկեղեցւոյն տայ նմա գնոյն
և ի ժամուռն ստանալ ի նմանէ 8 սուգիս
որպէս յուսագին:

Արգ վասն գտնութեան իրիք, զորմէ չեն
ինձ կամք ծանրանալ աստանօր, Պարոն Ա-
միրխան Յովհաննէս Ամիրխան Հոռացեալ ի
Հայքենի եկեղեցւոյն, քար յեկեղեցին Հայ-
Հոռվեանեաց որ ի Ջուղա, և ցիւանա մնայ
հաղանդ գաւառն Հոռվայ, որպէս կան
մեծն ցարսօր ոմոնք ի գաւազաց և թոռաց
նորին իսկ:

Ի գալ Հայք վրթանիս վ. Երեզն քնեան՝
Անտոնեան վարդապետին ի Նոր-Ջուղա,
յամին 1843, յրեմացս Խորյ ուսումնական
ուղեւորութեան ի Պարսկաստան, որոյ և
րեւելի շինութեացն գրէր գնկարագրութիւն,
և ծանօթացեալ ընդ Պարոն Ամիրխանի
ստանալ ի նմանէ զՀինաւուրց զԱւետարանն
զայն, զոր նստիքաց Պարոն Ամիրխան
Անտոնեան Միաբանութեան, յաւուր 25
Թանուարի, 1844 յամին:

Հայք վրթանէս յիշատակեալ է գիշտա-
նական նուիրատուութիւնն զայն յերուս-
՝ «Նկարագրութիւն Պարսկաստանի երեւելի
շինութեացն» երկարութեան, գրելով զհա-
կիրճ ծանօթութիւնս զայս. «Պարոն Ամիր-
« խան Յովհաննէս Ամիրխան, 1844 Թանուար
« 25ին բնծայեց մեզ, մեծաւ պատուով Հոռվի
վերապէս որով և սկիզբն «Երեւ Թագաւորելոյ
ի վերայ մեր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոս-
սի») զտանէ առ զԹուական գրութեանն, որ
է՝ 716, այսպէս՝ 501 + 415 = 716 Թիւ փրկչա-
կան:

2. Աղայ Յովսէփ Յովհաննէս Ամիրխան էր
մի ի մեծափրթամ վաճառականաց Զափայի
և կուտակեալ էր միլիտանտէր հարստութիւն
մեծապաշտօնեամբ արիւնի:

1. Յիշատակարան Աւետարանին տայ զհե-
տագայ թուականս — «Եւ Սարգիս անարժան
« քահանայ, որեքի զՍուրբ Աւետարանն նոյն
« Թուականին Թագաւորելոյ ի վերայ մեր Տեառն
« մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի նմա վայելէ փառք
« յաւանեանս, ամէն ր:

2. Երանաէր ոմն յաւանեալ զայդ նոյն (415)
Թուական ի փրկչականն 501 Թուական, (յա-
րում ամէն էլ Ս. Փրկիչի Զաւաստորէ ի Խոր

« Ս. Լուսաուրչայ վանքերն իսկ պահուած է, « որուն տնտեսական ցանկանալով անպակաս « այցելութեան կու գան Հնազդէ տնտեսական « և պատուաւոր անձինք » : Որպէս յայտ է բանասիրաց, մնաց Աւետարանն այն ի տիեւ « փերահայտն ի Հոռով ց'ամն 1870, յորժամ Անտոնիանն Հորք փոխադրեցին զվանս իւրեանց ի Մեծն Պոլիս :

Զուգայցեք չկարացին սովայն իմանալ թէ քան մնաց կամ ուր գնաց Աւետարանն այն, զի Հանգուցեալ Գարութիւն թ. Տէր Բովհանեանց, պատմիչն Նոր-Զուգայի, գրէ զայնմանէ օրինակ զայս :

« Զայն Աւետարան Պարոն Ամիրխանն աւագն էր ի սուրբ Ղազարու վանքն Միտիմարեան Միաբանութեան » Գետ առաքման « այն » կրկին տեղեկութիւն պատմի, մի թէ « ծովաստղ եղեւ, և միւս թէ Հայնանեցաւ « այն ի վանքն այն : Բազում ժամօրինակ « Հնազդէնք կորան ի Զուգայ » :

Բարեկիշտուակ բերթոյն Թաղկապեան, որ էր և հմուտ հնազդէ և հնախոյճ, տեսեալ էր զայն Աւետարանն ի Նոր-Զուգա ի ասն անդ Պարոն Ամիրխանի, և գիտէր քաջիկ զյորդ նորին և զարժէս, ուստի յամին 1889, յորժամ գտանէին ի Կ. Պոլիս, գրէր նամակ բազմապատում ի Է Ապրիլին առ հանգուցեալ Հայր իմ՝ Գալովք Սէթեան, աներորդ զին իւր և աշակերտն իսկ որ ի Նոր-Զուգա պատուիրելով նմա ի միջի այլոց ջանալ և ի հետ բերել զԱւետարանն զայն վանս իւր : Ունիմ առտ առ իսկ ինքն այլոց և զայլ յաւէտ Հետադրեցական նամակ հօրաքննաւոր իմոյ և Մեծնորին Մեծնորայ թաղկապեանն, զորեւ յաշխարհիկ բարբառ Նոր-Զուգայեցոց, յորժամ յետ գրելոյ զայլ և այլ իրաց, յաւելու և զայս, զոր յիսկականէն զազափարեմ աստանոր : Պարոն Ամիրխան

« նենց տան մին մեծ գրչագիր Աւետարան « կայ, որ ութ¹ սէր ձիթով են տուել : Եթէ « կտրենտս նոյնը ձեռք գէլի, մինչեւ քսան « կամ քսանհեկինգ թումանով էլ, ուն, և « շուտով ուղարկիր Թարովիկ, ուր միտարմէ : « Բիւր ինչիկ կայ տեղն, նա ինձ Հնացնի, « և ես քիչ փոխարէնն ինչ ապրանք կուզեմ, « տեղիցս կուզարկեմ Հոգևորաթ գանց չա : « նա և կամ էլ ուրիշ մագաղաթի վերայ « Հին երկաթագիր գիրք տեսնեալ էման գնով « առ իսկ փնտրելի, ես տեղա քիչ համար « լաւ գնով կ'տալեմ » : Պատմէր աղիզարդ Հայր իմ (1820-1899) թէ յորժամ ստուցած զգրութիւն քեռան իւրոյ և բազմերախա վարդապետին, գնաց ի տուն Պարոն Ամիրխանի որ ի Թաղն Դաւրիթեցոց, ի խնդիր Աւետարանին : Իմանցեալ Պարոն Ամիրխանի զնպատակ այցելութեան հօրն իմոյ առ ցնա քաղցրութեամբ, « Գնա՛լ օրդի, նախ վաճառեալ զՀայրնական հայկապար զստան քոյ և զայլի, և զամենայն զկաւ և զկարասիսն զոր ունիս, և ժողովեալ զարժէս նոցին, եկ տպա առ իս գնել զԱւետարանն զոր ի Կ. Պոլսոյ (Ստամբուլոյ) ինչորէ քնոյր ըսյ Մեծնորով զարժապեալ » : Եայնմանէ ի յայտ զայն թէ Ամիրխան ի մեծի յարգանս ունէր զայն Աւետարանն, և գիտէր զարժէս նորին իսկ, մինչ Հասասար գնել զգին այնր՝ արժէց այլոյ, տանց, կահուց և ճոխ կարասեաց հօրն իմոյ : Մակայն ես ի ձեռաց զայնպիսի իմի գտնեմ անգին, և բաւ իս շատ լաւ արար նորերելով զայն գնահատող և արժանաւոր անձանց, զի գուցէ յետ մահու նորին անկեալ այն ի ձեռս անոպայից և անարժանից ի կորուստ անպիւտ մասնէր, կամ բազմալիկ ինչ ինչ բազմաթիւ ձեռագիր մատենիցն բարեկիշտուակ Աղայ Գալուստի Շիրմազանեան² որ ի Տփլիս յամին 1865 :

1. Ըստ գրաւոր վկայութեան Տէր Սիմեօնի, որպէս Տէր Մատթէւս քահանային Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցւոյն, Գրուէ ի վեր անդր ելելու յՀետադրեցական, Պարոն Ամիրխանն ապա պիտի ապէս 8 զահանք քահանային այնմիկ որպէս շտապեմ, որով թուի բարեկիշ քահանա

նայն գնեալ իցէ 8 կշիւս ձէթի, ի պետս եկեղեցւոյն, ակն ունեւով անշուշտ մեծի ի իշխանական լուսապնայն ի Սմարանգալ, ընկն ասկայն :

2. Գրագէտ, պատմաբան և քահանայ Վահագնական այս ընկերաց իւրոյ բնակարանն ի

Չարմանալի զուգադիպութիւն իմն տրուա-
րեւ, զի անմահն թաղիադեան որ երբեմն
ի Կ. Պօլսոյ ինդրերն զայն Աւետարան փոքր
զմտաւ ածէր յայնժամ թէ հասկ ուրեմն
յետեւանդուրն կոտորանքիստի գնայր բազ-
մարկածեան Աւետարանն այն՝ որ անցեալ
էր ընդ հուր (Շահ Աբբասայ) և ընդ ջուր
(Էրտոխայ) և անվտանգ հանեալ ի նաւա-
հանգիստն խաղաղութեան, ի ցանկնալի
ծննդավայրն իմ ի ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՆ:

ՄԱՐԿԱՐԵԲ Ե. ՄԵԹԵՆԱՆԵ

Նոր-Զուղա՝ յամեն 1855 զնէ բազմաթիւ զըր-
ւադիր գրեանս, ըստ մեծի մասն Աւետարանոյ,
որպէս պատմէրն ինչ հանգուցեալ հայր իմ որ
ի մտոյ ճանաչէրն զնա, զի Շիրմազանեան լեաւ
էր մտերմ բարեկամ թաղիադեանի, անդ ի
Դուրէժ (1854-1858) զորմէ տես ի «կենսա-
դրութեան Մեթոքլայ Դաւթեան թաղիադեանց
երեւանցոյ» և հաւաքեալ և խմագրեալ ի Տէր
Յովհաննէս Հայկաբաճ Աւագ Քահանայէն
Մկրեան որ ի Բեքա Կ. Պօլսոյ (1884):

Ջանհնարն կորստենէ իւրոյ յաւառ հոս մա-
տենադարանին ի Տիֆլիս, Շիրմազանեան ի Յա-
ռաբաճանի անդ իւրոյ հմտայնց «Երեւելի Հայ-
«կազմըն ի Պարսկաստան» երկասիրութեանն
զնէ յայտարարեալ Այն ինչ ձեռնամուխ ծառայ կորս-
«զի բերել ժողոված նիւթերն, և ահա 1863
«ամի Յունիսի տմոյ 28-29 օրը կէսօրին, մէկ
«անակունելի արկածիք իմ հարուստ զրջա-
«գիր և տղեալ զըջատուն և երեսունամեայ
«աշխատութիւնս և օրագրութիւններն բաց ի
«քանի մի անտրակներեց և յիշատակարաննե-
«րեց, զից եղան ոմանց անբարեմիտ մարդկանց
«անզուսպ կրեց»:

ՀԱՅԳԻՏԱԿԱՆ

Լեւոնս և Պեղք հնախոյցները վխապա-
րականի մէջ պերտամներեկ գտնուած հնա-
րեանց առիթ հրատարակած են ետր տեղե-
կագիրներ, որոնց բարգմանորիսը «Բազ-
մալէպ» ի 10րդ պրակով կը սկսինք:

ԱՐԵՒԵԼՅԻ ՆԿԱՐԶԻ ՀԻԱՍՏԱՓՈԹԻՒԿԱՆՆԵՐ

ՆԱԿԱՐԶԻ ՄԵՅԻԿ Հարիւր շատ եասնդով
շարժում էր վրձինը իւր առաջ կախուած
պատատի վերայ և կենդանացնում հարիւր
տարի առաջ սպանուած շահ Խամայիլին:
Նկարչին ետանդ և ոգեւորութիւն էր ներ-
շնչում ոչ թէ միայն այն գաղափարը, որ
տաղանդը և երեւակայութիւնը պատկերեա-
նում, կենդանանում է այլ առաւելագոյն այն,
որ շուտով բաւականին դրամ կստանայ և
զսնէ մի քանի օր եւս կը թիթեանցնէ իւր
բազմանկամ բնասանիքի թշուառութիւնը:

Տարին շատ սակաւաբեր էր, թանդ՝ կենս-
սական ամենուն տնհրածեալ նիւթեր և, ի
լրումն թշուառութեան, աշխատանքը լաւ չէր
վարձատրուում: Միթերքներ թանգութիւնը ոչ
միայն բնական էր, այլ և արհեստական:
Պարսկաստանում կայրածառտերերը շահմա-
րանել էին մեծաքանակ ցորեն, յոյս ունենա-
լով աւելի բարձր գնահատութեան, չէին վա-
նառում:

Առէն չորրորդ օրն էր, որ նկարիչը սկսել
էր իւր գործը. հաստատ հաւատացած լիւ-
նելով, օր նկարի պատուիրոջը պիտի լաւ
վարձատրի իրեն, մի փոքրիկ զուման էլ
պարտք էր տուել, որ համ մի քիչ լաւ տնունգ
ստանայ, համ էլ ուսուլու հոգից ազատ
ամբողջովին նուիրուի իւր սիրած գործին:

Պարզ-ալի խանը նկարը պատուիրելուց՝
ապահովացրեց լաւ վարձատրութիւնը և խըն-
դրեց նկարչին ոչ մի ձեռք ու ջանք չինայնչ
պատկերը իսկատիպ անելու համար:

Աշխատանքը տեւեց 10 օր: Գիշերներն
անգամ խեղճը մտածում ու հսկում էր, որ
պատկերը, որքան կարելի է, լաւ լինի:
Տասներորդ օրն էր. նկարիչը վար գրաւ
վրձինը և հրճուալի հայեացքով դիտում էր
իւր սքնութեանց և աշխատանքի արդիւնքը.
նորա հիացմունքը չափ չուէր: Շահ Խամայի-
լը նստած է սաղափաղաքով գահի վերայ: